

Rolf Edberg

”Vårt behov av helhetssyn”

Geijersamfundet 1975

*Anförd av landshövding Rolf Edberg vid
Geijersamfundets årsmöte i Uppsala 17 april 1975*

Ärade mötesdeltagare

När Geijer en majdag 1846 mottog Uppsala universitets studentkårs avskedsuppvaktning yttrade han några ord som vittnade om hans eget ungdomliga sinne:

- Fordrar man av läraren framför allt överlämnandet och befästandet av på förhand fullt genomtänkta och avgjorda övertygelser, så har jag illa svarat mot en sådan fordran. Mina övertygelser, min hela bildning har befunnit sig i en ständig utveckling... Studerande är vad jag varit, allt vad jag är, allt vad jag ännu bliver till dess livet krafter domna.

Det är väl denna vilja till ständig utveckling som gör att Geijer alltjämt är så aktuell, medan dammet lagrat sig tjockt över många av hans samtida.

När Geijer sommaren 1838 i en serie artiklar i Litteraturbladet sökte analysera utbildningens syften gjorde han en serie uttalanden, som gott skulle försvara sin plats i dagens utbildningsdebatt.

Genom utbildningens olika nivåer ville han ställa upp som riktmärken ”sannfärdighet och ödmjukhet och den självständighet som grundas på dem bägge”.

Det var säkerligen ingen tillfällighet att Geijer använde ordet sannfärdighet i stället för sanning. Ju mera vi uppdagar, desto svårare blir det ju att finna några absoluta sanningar. Ju djupare vi tränger in i materiens inre eller ut i den kosmiska väldigheten eller ner i våra innersta skrymslen, desto fler mångtydigheter och frågetecken ställs vi inför. Vi kommer inte längre än till de försanthållanden, som grundar sig på vad människoandens giriga sökande vid varje tid når fram till. Att godta detta, att alltid vara beredd att offra de förklaringar man skattar högst när nya rön anmäler sig- är inte detta den hållning som måste prägla varje uppriktigt sökande och forskande? En sådan livshållning svarar tämligen väl mot vad Geijer ville inlägga i begreppet sannfärdighet. Vi har i vår egen tid fått uppleva hur forskning lysts i bann som inte tjänat bestämda syften eller underordnats en bestämd doktrin, vi har fått uppleva hur nykomlingar bland naturvetenskaperna belagts med fjättrar. Liksom demokratin ständigt måste erövras- även inom demokratierna- måste också rätten till obundet och självständigt sökande ständigt erövras och viljan till sådant sökande pånyttfödas.

Ödmjukhet var det andra riktmärket Geijer ville uppställa. Ingen gång har väl maningen till ödmjukhet känts starkare än i dag, då vikande horisonter avslöjat vår litenhet. Men ingen gång har vi heller haft ett starkare behov av ödmjukhet än nu, när vi överallt i vår omgivning han se de ödesdigra resultaten av våra tidigare herreattityder.

Genom uppriktighet i sökandet och ödmjukhet i hållningen bör man så kunna nå den självständighet i

tanke och handling, som är förutsättningen för samhällets fria utveckling och som vi så dödligt väl behöver i åsiktsmanipulationernas, masspsykosernas och de datastyrda processernas era.

På detta sätt slås man ständigt av hur Geijer många gånger var så aktuell att hans inlägg, om man bortser från den tidsbundna språkdräkten, lika väl skulle kunna ha varit seriösa bidrag till vår egen samhällsdebatt. Det gäller inte minst hans historiska föreläsningar. Särskilt efter det bekanta avfallet, en konsekvens av att han alltid ville förbli en sökande och en studerande, är hans opinioner och kommentarer ofta nästan överraskande aktuella. I sin samhällsanalys kom han i vissa stycken att föregripa Karl Marx, och ett faktum är att Marx kände till hans föreläsningar och hade tagit intryck av dem.

Men Geijer föregrep ännu mer radikala synpunkter som vi gärna tror är utmärkande för vår egen tid. I de historiska föreläsningarna sysslade han åtskilligt med ”den snart alla gränser genombrytande, för framtiden högst betecknande, gemenskapen mellan jordens folk och släkter”. Kosmopolitismen kallade han denna företeelse och menade att den kunde vara ett gott men också ett ont. Den är en ”upphöjelse över fördomar”, därför att den utplånar den primitivitet som i varje främling såg en fiende och i varje utlänning en barbar. Men den är tillika ”en upplösning av övertygelser”, som kan få människan att lik den från grunden lösryckta näckrosen kastas vind för våg utan rot. Det återstår då bara för människan att slå ny rot i sitt eget väsens djup.

Den slutsatsen var typisk geijersk. Men det var väl också en slutsats med bud till vår tid. När världen krympt så att alla blivit beroende av alla har den globala

gemenskapen blivit ett moraliskt, socialt, politiskt och inte minst ekologiskt imperativ. Vad Geijer i det fallet förutsåg för framtiden har blivit en brännande nödvändighet. Men den globala teknologiska utvecklingen har samtidigt kastat in människan i neuroser och ett ofta mycket starkt upplevt främlingskap, som tar sig uttryck i flykt in i konstlade stimuli, som gör det lika imperativt för nutidsmänniskan att söka finna sitt eget väsens rot.

När Geijersamfundet genom detta möte söker kontakt med hans sentida unga landsmän i Uppsala är det därför att vi tror att Geijer har en del att säga också den som är ung i dag. Det kan ibland vara välgörande att möta kontinuiteten och att finna tankar och idéer, som man tror är barn av den egna tiden, i själva verket burits fram långt tidigare. Och en sak kan jag försäkra: tråkigt har man aldrig i sällskap med studeranden Erik Gustaf Geijer. Det känns alltid lika uppfreskande att återknyta bekantskapen med honom.

VÅRT BEHOV AV HELHETSSYN

Människan är sin egen gåta. I allt sitt forskande är det ytterst något av sin egen identitet hon söker. Även när vi jagar stjärnornas gåtor eller borrar oss ner i materiens innersta söker vi i viss mening oss själva.

Ju större kunskapsförråd vi samlat, desto svårare har det paradoxalt nog förefallit vara att finna det vi sökt.

Under den helt övervägande delen av människans existens som art kan identiteten emellertid inte ha upplevts som något problem.

Vi brukar tala om människans materiellt enkla samfund som primitiva. Termen kan med den definitionen Svensk Uppslagsbok ger den- något "som står på ett synnerligen lågt kulturstadium"- verka vilseledande, därför att den får oss att bortse från att tekniskt avancerade samhällen kan vara underutvecklade i fråga om etik, insikter och visdom. Kanske bör man hellre tala om de enkla människosamfundet som förvetenskapliga- i den meningen att de inte nått fram till ett systematiskt tänkande.

Inom dessa samfund fanns ofta en visdom, som människorna i de tekniskt avancerade samhällena förlorat under sin bråda vandring. Påfallande ofta levde de i ett förhållande till omgivningen som med den norske filosofen Arne Naess term kan betecknas som "livsdemokrati".

I stället för systematiskt tänkande fanns ett intensivt iakttagande, som på rent empirisk väg ledde fram till levande insikter i de ekologiska sammanhangen. Ur dessa insikter utvecklades inom geografiskt vitt skilda

samfund moralregler, vilkas innebörd kan sammanfattas i tesen "vara är väsentligare än hava". Inom exempelvis dinkastammen i Afrika formades en sedelag, enligt vilken ingen borde behålla mer än han behövde, därför att han eljest äventyrade naturens ömtåliga balans. Hos mayaindianerna i Mexico var grundinställningen att den som strävade efter mer än sin rättmätiga andel tillskansade sig något på andras bekostnad. Hänsyn var budordet framför alla andra och gällde allt i naturen. Jägaren fällde inte mer än han behövde, därför att en ohejdad jakt skulle decimera viltbeståndet till förfång för hela samfundet.

Allt detta flätades in i en animistisk föreställningsvärld, vars innersta kärna väl kan sägas vara en innerlig känsla av alltings enhet. Där fanns inget av den isolationism som senare kom att uttryckas i den orimliga sammanställningen "människan och naturen". Själva jorden med dess moderligare kraft var helig. Inom många afrikanska samfund var det regel att man visserligen kunde äga vad jorden producerade men inte jorden själv; rätten att bruka jorden hade man i kraft av färdernas fördrag med jordanden. Prärieindianen såg med förvåning och medlidande på den vite mannens jordhunger; han visste ju att ingen kunde äga jorden, som tillhörde Wakan-tanka, den store anden.

Naturligtvis: medan grupperna ännu var små och rummet stort, innan människans svärmstadium ännu inte börjat, var det ganska enkelt att leva på jordens villkor. Där fanns samtidigt också mycket av dunkel skräck och vidskepelse, som vi frigjort oss från- eller har vi kanske inte det? Men det kan ändå inte vara för

djävrt att påstå, att det i de förvetenskapliga samfunden ofta fanns en mera realistisk uppfattning om människans och jordens villkor än i mycket av senare tiders teknologiska detaljkunnande. Där de erfarenheter, som den egna iakttagelsen fostrade, inte längre räckte till, tog intuitionen vid- och intuitionen är kanske en resonansbotten som på ett djupare plan får individen att tona samman med allt annat i skapelsen.

Vårt psyke och vår biologiska natur danades ju av kosmiska krafter, då vi fick vår identitet som art. Naturmänniskan levde som alla andra djur och plantor efter de kosmiska klockornas rytm. Kanske vågar man säga, att det var detta som fick ett visserligen tids- och miljöbundet men i sin kärna likväl adekvat uttryck i animismens föreställningsvärld.

Det var när vindens prassel i träden och vattnets fras mot stranden och rymdens eldar upphörde att vara en del av människans dagligtillvaro som något av identiteten gick förlorad. För västerlandets del kan kanske det sokratiske skedet, i vid bemärkelse, betraktas som själva övergången från en av animistiska föreställningar genomsyrad naturuppfattning till en tid, då det kritiska och forskande intellektet började söka varats rötter och sammanhang. Ur förklarande myter med dunkla rötter steg behovet av förklaringar, som bättre tillfredställde ett intellekt, som började treva efter mening och kausalitet. Man tycker sig alltså förnimma något av den gryningens friskhet, i vilket ett folk av herdar och åkermän som i ett inte alltför rikt land levde på bröd och getost, oliver och vildhonungsblandat vin, började pröva hur långt tanken bar. De erövringar man gjorde på tankens domäner

färgades av en upptäckarglädje, som i mycket måste ha liknat den som sentida upptäckare kände då nya land steg fram ur havshorisonterna.

I de nymornade strävandena att med den rena tankens ljus skingra det myckna som dröjt sig kvar av vidskepelse spårar man emellertid också en trend till skilsmässa mellan tanke och naturupplevelse. Visserligen fanns också i många av de tidigare vetenskapliga ansatserna ett erkännande av att människan måste samarbeta med naturen. Men i stort kan man nog säga, att den kritiska tanken kom att förväxla känslan av uppgående i naturens enhet med den symbolvärld, som animismen medverkat till att skapa som uttryck för denna känsla. Tanke och retorik blev delvis självändamål- det sas ju om atenarna att de så älskade ordet att de blev hjälplösa offer för örats nöjen. Sokrates själv var så upptagen av att i basarerna lära sin samtid att med tankens hjälp känna sig själv, att han förblev ganska stum inför naturen. Bekant är hans replik i Faidros när någon förebrått honom hans bristande sinne för naturen:

- Förlåt, min förträfflige vän! Jag tycker om att lära mig något förstår du. Fälten och träden bryr sig inte om att lära mig något, men det gör människorna i stan.

Det är väl överflödigt att erinra om att den förskingring och utarmning av närande och bärande jord, som uppenbarligen blev de tidiga kulturernas fall, givetvis börjat långt dessförinnan. I Grekland hade ju förödelser redan nått så långt, att Platon skakande kunde skildra hur ” den feta och mjuka jorden har runnit bort och endast det utmärglade skelettet av landet finns kvar”.

Ändå kan det inte vara alltför längsökt att i det sokratiska skedets brytningar söka en upprinnelse till den ödesdiga dualism som kommit att präglade framför allt västerlandets kultur. Den västerländska människans dualism kan uttryckas på många sätt: den finns som tes och antites i hennes filosofiska system och hennes religiösa föreställningar, i motsättningen mellan förnuft och känsla, i boskillnad mellan humanism och naturvetenskap. Men den djupaste dualismen ligger kanske just i spänningen mellan ett ofta glömt och ej så sällan förnekad men obönhörligt biologiskt beroende och tros- och tankesystem, vilkas dogmer och teser frikopplats från naturen och dess lagar. Det var väl denna dualism, som lockade människan till de hybriserens höjder, där hon förleddes tro att hon kunde behärska allt annat i skapelsen. Det var väl inte minst denna dualism, som beredde vägen för en för naturens sammanhang okänslig teknologi, som fastän formad av människans hjärna och händer kommit att trycka sin prägel på människan själv och på allt hennes verk- på hennes självmedvetande som vi kallar civilisation, på den integration av sinnena som vi kallar samhälle. Vi förlorade den ömsinhet för tingen och den vördnad för det hela, som är förutsättningen för en tillvaro på jordens villkor.

Naturvetenskaperna gick inte obesmittade ur denna process. Newtons efterföljare använde ju hans gravitationslagar för att konstruera en mekanisk världsbild, där alla fenomenen i universum inte bara kunde förklaras utan också förutsägas på grundval av mekaniskt verkande lagar. Själva den teknologiska utvecklingstakten stegrades för övrigt våldsamt, då

vetenskap och teknologi vid mitten av förra århundradet ingick en funktionell union med varandra.

På några få årtusenden och framför allt under de senaste århundradena har människan utvecklats till en geologisk kraft, som grundligt förändrar denna himlakropp. Fjärrmade från visdomen att vara är väsentligare än hava har vi i oavbruten acceleration jagat efter förstoring och förmering fram till den vanvettets hushållning som styrts efter maximen köp och släng och slösa.

Om följderna behöver inte mycket ordas. Vi ser dem ju runtomkring oss: i rubbade balanser, i plundrade förråd, i livssfärens allt svårare föroreningar, i en urbanisering, vars artificiella och rytmlösa miljö, ofta med mått bortom människans biologiska måttskala, skapar molande känslor av främlingskap.

Till vilka höjder och vilka djup har inte kunskapsbegäret fört denna varelse, så nyligen från träden nedstigen! Mot jordens grannar i planetsystemet styr han sina farkoster, ljudets hastighet kan han överträffa och ljusets närmar han sig, bruset från världar miljarder ljusår bakom den kosmiska synranden kan han infånga, energi kan han frigöra som endast finns i solarna, molekyler kan han producera som naturen själv aldrig frambragt, i sina provrör börjar han imitera skapelsens egna processer.

Samtidigt som han nått dithän med de hisnande perspektiv det öppnar, har han genom att sätta sig över naturens lagar frambesvurit vad som kanske är den största krisen i livets historia på denna planet. I samma stund som vi tycks vara i färd med att förverkliga ikarosdrömmen finns det därför mer av fruktan än

förväntningar i våra försök att spana in i framtiden. Hoten hopar sig. Där finns hotet om att de krafter, som vi frambesvurit ur materiens inre, ska löpa undan vår kontroll och förvandla Tellus till ett marslandskap. Där hoten om att vi ska storkna i vår egen förmering eller långsamt tvina bort till följd av de föroreningar med vilka vi tynger atmosfären. Där hotet om att de utsöndringar från vår tekniska kultur som stjälpas ut i oceanerna ska kväva de syreproducerande fytoplankton, i vilka överlevandets mest elementära förutsättningar vilar.

Värre än de gifter som kommit in i biosfärens kretslopp och därmed sugas in i blod och mjärg och vävnader är kanske det gift som droppas in i våra sinnen. När vi måste frukta att luften som spolar våra lungor, regnen som sköljer markerna och vinden som vandrar genom hagarna för med sig osynliga fiender, har något fundamentalt ändrats i vårt förhållande till vår omgivning. Vi har nått därhän att vi inte längre utan misstänksamhet kan möta den natur som danar oss.

Ur detta stiger med kall konsekvens också misstro och bitterhet mot tanke- och trossystem, som inte längre förmår hjälpa oss. En engelsk sociolog har talat om hur vi i dag lever i ett "virrvarr av etiska regler som har mist sin betydelse... i en ödemark nedskräpad av resterna av övergivna övertygelser". Detta kan tyckas vara en något summarisk expedition av tanke och trossystem, som varit led i den sökande tankens utveckling på samma sätt som tidigare existensformer fört fram till vårt biologiska jag. Ändå illustrerar den tillspetsade formuleringen dilemmat för en art som hunnit så långt och lärt så litet.

En bitterhet som riktar sig mot teknologin för dess vårdslösa framfärd eller mot trossystem som tilldelat människan en gudagiven roll att råda över allt annat i skapelsen, söker sig likväl mot fel adress. Teknologier och trossystem är ju utflöden av människohjärnan. De blir sådana som människan är. Ansvar och skuld finns inom människan själv.

Men också för tidigare människogenerationers missgärningar ges ursäkt. Något har väl skett av cynism, det mesta likväl av aningslöshet. Bländad av sitt oavlatligt ökade tekniska kunnande har människan inte observerat att hennes färd i själva verket gått över ett hav av okunnighet, bland spridda öar av kunskaper.

Kunskaper har detta helt enkelt varit ett utvecklingsskede som vår art måste igenom.

Eftersom ingenting är unikt på vår lilla punkt ute på en av ekrarna i en vintergatas stjärnhjul måste vi ju tro att vad vi kallar liv är förverkligandet av en kosmisk princip. Eftersom det samtidigt tycks ligga i evolutionens väsen att frambringa alltmer komplicerade organismer bör utvecklingen på ett otal mörka punkter i universum ha lett fram till intelligensvarelser, som kan bearbeta sin planets metaller och skapa sig en världsförklaring.

Runtom på världar, som alltid ska förbli okända för oss, möter kanske sådana varelser en kritiks punkt i sin egen utveckling. Det måste ju ligga i själva intelligensens natur att forska, experimentera, pröva att för den egna artens syften bruka hemplanetens

tillgångar. Innan insikter om sammanhangen mognat- och insikter vinnas väl i regel genom dyrköpta erfarenheter- måste ökad teknologisk fiffighet nästan automatiskt leda till omarrangemang i naturen, som rubbar ursprungliga balanser och till sist kan hota livet självt.

Otaliga planetariska civilisationer kan antas ha gått under, därför att intelligensvarelserna inte bemästrar sin egen utvecklings kris. Men det bör också finnas en mängd världar, där intelligensen tagit sig över den kritiska tröskeln. Där detta skett måste väldiga möjligheter till en fortsatt utveckling ha öppnats. Kanske är detta ett drama som åter och åter utspelats i de evigheter som ligger bakom och som utspelats på otaliga håll i universum i detta relativa nu.

Kanske är det ett sådant planetariskt prov som evolutionen efter årmiljarders förberedelser nu ställt vår art inför. Kort är sannolikt den tid vi har på oss för att vinna den kontroll över vårt kollektiva uppförande som kan föra oss över den kritiska tröskeln och rädda planeten Tellus för att bli en av de världar där evolutionen testade intelligensens möjligheter och misslyckades.

En varelse, som evolutionen utvecklat därhän, att den kan sätta en del av evolutionens hittills verkande lagar ur kraft, har nått ett stadium då den måste ta ansvaret för sin egen fortsatta evolution och för att dess hemplanet alltjämt under några evighetssekunder ska förbli en boning för livet. Detta "måste" vara uppenbarligen intelligensens pris. Och ansvaret går ju inte att slinka ifrån; det alibi, som tidigare generationer kunde finna i aningslösheten har upphört att gälla. Till

och med att inte handla blir i en sådan situation också ett sätt att handla.

Om vi ska kunna ordna upp våra relationer till vår jordiska omgivning behöver vi till en början samla vår ångest och vår intelligens, vår vilja och våra ansträngningar till ett ekologiskt krisprogram för att så långt det nu är möjligt återställa den naturens ordning vi rubbat och hejda den måttlösa tillväxtjakten som stressar sinnena och i många fall innebär en plundring från kommande generationer. Ett sådant program måste sålunda innefatta en omfattande plan för geohygien, för att återföring till jordarna av de näringsämnen vi lånar från dem och för återanvändning och återanvändning framför allt av de icke förnyelsebara resurser som vi brukar i vår hushållning.

Ett sådant ekologiskt krisprogram innebär ju inget steg framåt utan endast en återgång till de naturens egna hushållningsprinciper, som en gång var självklara men som människan allt häftigare avlägsnat sig från. Det behövs emellertid ingen större fantasi för att se hur detta skulle beröra själva grundvalarna för vår nuvarande hushållning. Det skulle förutsätta attitydförändringar, som endast kan mogna fram ur andra värdeskalor.

Eftersom problemen är globala måste dessutom handlingsprogrammet vara globalt. För att lösa våra centrala överlevnads- och samlevnadsproblem behöver vi nya grepp och institutioner i världsvid skala. Självt har jag diskussionsvis framkastat tanken på en *energistat*, därför att vi så alldeles uppenbart är på väg mot en energikris, och en oceanstat, därför att oceanen sannolikt är den omedelbart mest hotade delen av

livssfären. Vad som föresvävat mig har sålunda varit ett slags specialstater vid sidan av och ovanför nationalstaterna, möjliga förelöpare till en mera omfattande världsregim. Det skulle ju innebära, att nationalstaterna måste uppge väsentliga delar av en suveränitet, som visserligen i mycket perforerats men som likväl är en ekologisk realitet lika mycket som en ekologisk anomali.

Ett ekologiskt krisprogram och de globala institutioner det kräver måste med järnhand konsekvens aktualisera ytterligare två frågor. En minoritet på norra halvklotet, som alltsedan den skapades upptäckernas tidevarv njutit råvarornas, livsmedelskaloriernas och det relativa utrymmets privilegier, kan inom ramen för en global ordning säkerligen inte tillåtas fortsätta att förbruka tjugo gånger mera per capita av klotets resurser än människorna i Indien och stora delar av Afrika. Eftersom alla försök att stoppa miljöförstörelsen och plundringen av klotets resurser är dömda att slinta om inte arten kan förmås hejda sin egen tillväxt tvingar sig vidare i en eller annan form en globalt dirigerad befolkningspolitik fram, baserad primärt på vad klotet kan frambringa av näringsämnen och angelägna förnödenheter och det maximiantal människor som denna rymdspillra efter vissa fastställda kriterier anses kunna härbärgera. Vilket streck en sådan global balansräkning stannar för, beror på vilka villkor människan vill ge sig själv. En fullvärdig människotillvaro är ju inte bara en fråga om näringsresurser. Den måste också vara en tillvaro utan trängsel. Att överleva är trots allt inte nog, att leva är

något mera: att kunna glädja sig åt det som finns och åt att själv finnas till.

Denna yttersta rapsodiska katalog ger en antydning om de formidabla svårigheter vi står inför- svårigheter som djupast sett finns inom oss själva.

Det finns granskare som endast kan se lösningen i en återgång till en förindustriell livsstil. Jag tror de har fel. Att fortsätta som hittills är ansvarslöshet, att tro att man måste vrida klockan tillbaka är fantasilöshet. Teknologin kan vi inte kasta överbord, lika litet som vi kan kvitta oss från våra kunskaper. Vår framtid beror på den inriktning vi själva ger teknologin. Vad vi har anledning frukta är en teknologi, som vårdslöst möblerar om i naturen. Vad vi behöver är ett spektrum av teknologier underordnade naturens lagar och inriktade på att tillgodose våra verkliga behov som biologiska varelser.

Även om det är ett hoppfullt tidens tecken att människor världen över, främst ungdomen, återupptäckt miljön och börjar bli medvetna om sammanhangen, som för de förvetenskapliga samfundet var självklara, tvivlar jag emellertid på att vi enbart med förnuftets hjälp kan bestå "det planetariska provet". Vi orkar sannolikt inte mobilisera den andliga spänst, som skulle kunna föra oss över den kritiska tröskeln, om allt inriktas på att rätta misstag, avvärja faror, värna oss mot oss själva. Det ger ingen rymd för det invärtes sedda, som vi kallar vision, om vi bara fixerar oss på att det goda livets målsättningar kan hota livet självt och att artens framgång kan bli dess undergång.

Intellekt, organisation och teknologi är nödvändiga instrument men det behövs något därutöver för att instrumenten på rätt sätt ska kunna brukas- något som rör själva kärnan i våra åskådningar.

Människan kan för att förverkliga sig själv inte undvara den levande känslan av uppgående i något som är större än det egna jaget. Det var ju detta som genomsyrade animismen. En förlängning av dess känslö- och intitionsvärld finner man väl i botten av de stora trossystemen. Om man från dem skalar bort dogmer som ingenting förklarar men mycket bortförklarar blir väl själva mysteriet det undermedvetnas upplevelse av samhörighet med ett kosmiskt icke-jag. Borde det inte vara möjligt att samla vad vårt sökande på olika områden uppenbarar till en vision av vårt eget öde som under vidgade horisonter återger oss inlevelsen i de sammanhangen av vilka människan är en del?

Att med intellekt bejaka sakförhållande är ju inte nödvändigtvis detsamma som att med varje fiber i sitt väsen leva sig in i det. Det finns en beteendenas tröghetslag, som inte enbart intellektet rör på. Trots Copernicus och Darwin har vi i stort sett fortsatt att agera som om Tellus vore alltså medelpunkt och människan skapelsens herre. Vi har betett oss föga annorlunda än de förprometeiska människor, om vilken Aiskylos sade: de ägde ögon men de sågo ej, de ägde öron utan att förnimma.

Kanske kan den nya kosmologin hjälpa oss att ta det avgörande steget för att förena förnuft och känsla. Den ger oss det avståndsperspektiv som vi behöver för att riktigt förnimma vår lokala situation.

Från en utomjordisk utsiktspunkt måste den jordiska biosfären te sig som en enda jäsande livsmassa, där ingenting kan leva ett isolerat liv, där allt fungerar i relation till allt annat, liksom cellerna i den enskilda varelsens kropp. Helheten känner inga favoriter, den kräver solidaritet med livet som fenomen. Människan existerar som biosfäriskt fragment endast i relation till allt annat och är för sin psykiska och biologiska hälsa beroende av det helas hälsa. I den biosfäriska helheten framstår livet självt som det primära, dess former som sekundära och tillfälliga. Den oföränderliga i evolutionens väsen är ju föränderligheten. Materien skiftar ständigt hamn. Individer och arter är den oändliga processen gjord ändlig i varje livsyttning. Människan existerar endast som en flyktig del av ett dynamiskt flöde, ett evigt förlopp. Den enda särställningen inom helheten hon kan pretendera på är att hon är *medveten* om att hon inte har någon särställning.

För människan som tellurisk varelse blir identiteten i rent fysisk bemärkelse knuten till en kropp som samlat upp element från skilda tider och rum, från organisk materia och från levnadsväsen på alla nivåer i alla tidsåldrar, element som organismen dessutom stöter från sig och förnyar i ett växelspel med omgivningen, som kan karakteriseras som ett uppgående. På samma sätt blir människans kulturjag en funktion av den

erfarenhetsmassa som samlats upp ur generationers djup och allt vad vi hämtar in i växelspel med våra medvandrande livsdagen lång. Och i bottenskiktet under medvetandets och det undermedvetnas många lager tycker sig ju djuppsykologerna iaktta något som förefaller att vara ett kollektivt undermedvetande, som kanske också det binder oss samman med allt annat liv på denna planet.

Men den nya kosmologin låter oss se vår existens i ännu väldigare perspektiv. Vi ser ett universum i evigt nyskapande, där hela galaxer knoppas och vissnar som löven på ett jordiskt träd. Vi ser ett universum där allt, från stjärnjättar med tusen solars lyskraft till det stoff tunnare än en viskning som fyller rummet mellan stjärnorna, består av samma grundämnen. Vi finner oss därmed själva byggda av stjärnornas råvara. Det jag, vars identitet vi söker, är materiellt uppbyggt av ett kosmiskt stoff som alltid funnits och som ska fortsätta att bygga nya planeter med vatten och berg och nya levnadsväsen långt efter det den jord vi trampar på upphört finnas till.

Ändå har vi bara börjat stava oss igenom den första sidan i den stora boken. Vår bild av kosmos har ännu alltför få och enkla dimensioner. Vi kan komma att fånga glimtar av kraftfält och kommunikationer i kosmos, som i dag inte ens aningen kan nå, om vi ger vår art en chans att leva vidare. Vi börjar ju nu se materien som något ganska osubstantiellt, som tomrum där glesa elementärpartiklar, som vi dessutom aldrig sett utan endast känner som egenskaper, binds samman av elektromagnetiska och nukleära krafter. Vi börjar kunna registrera människan som ett

elektromagnetiskt fält, som sträcker sig utanför den iakttagbara kroppen, ett fält som inte bara påverkas av de magnetiska stormarna och fläckarna i solen och av månens faser utan som också tycks vara mottagare för sändningar som utgår från källor på ljusårs avstånd. Vad allt detta kan innebära har vi ännu knappast snuddat vid. Vi kan bl a fråga oss om det i det kosmiska stoffet finns en tendens till medvetande på samma sätt som det finns en tendens att bygga upp alltmer komplicerade organismer, om det i det undermedvetnas bottenskikt finns något som binder oss samman med en djupare struktur i kosmos. Rör sig inom oss när vi tänker och förnimmer samma kreativa kraft som bygger vintergator?

Svindlande upptäcktsfärder väntar alltså den sökande människan, upptäckter som kanske ska tillåta oss uppleva tillvaron i nya dimensioner och komma oss att betrakta den ensidigt teknologiska eran som något ytterst primitivt och brutalt. Någon yttersta sanning kan vi däremot aldrig vänta att nå. Vetenskapen kan ju endast ge oss verkligheten styckevis och också detta endast i form av försanthållanden, som dessutom ständigt förskjuts dynamiska som livet självt. Det mesta vi någonsin kan vänta att lära är varför varat är sådant det är och vilken sorts lagbundenhet det kräver för att fortsätta. Slutgiltigt ska vi däremot aldrig få veta varför vi är, varför någonting är, varför det behöver vara.

Den otålighet människan kan känna inför detta, vad är den annat än rester av ett högmod, som utblickarna i kosmos borde bota oss för? Vad vet ett plankton om oceanen i vilken det lever? Hur kan vi som så nyligen

väckts till medvetande på en obetydlig fläck i oändligheten vänta att någonsin fatta kraften bakom det hela, hur mycket vi än efter jordiska mått vidgar vårt vetandes gränser? Vi får göra oss förtrogna med våra kunskapers gränser; den största illusionen kommer ju av att vara okunnig om sin okunnighet. Det låg djup insikt i de ord, i vilka Goethe summerade ett rikt livs erfarenheter: den tänkande människans skönaste lycka är att ha mäktat utforska det utforskliga och lugnt vörda den utforskliga.

Den sökande tanken har förvandlat människans celesta hem med allt vad däri är till ett skumstänk från ett kosmiskt vågsvall. Människan har i sanning krympt. Men hon behöver därför inte likt Pascal huttra: den oändliga rymdens eviga tystnad skrämmer mig. Just i sin litenhet kan hon uppleva det stora i att vara delaktig i väldigheten.

Genom kosmos kan vi bättre lära känna oss själva och vår jord. Utifrån rymden bör vi i djupet av vårt väsen kunna känna, att det inte är jorden som tillhör oss utan vi som tillhör jorden. Vi kan genombävas av ödmjukhet och andakt inför det enorma att evolutionen på denna lilla fläck i oändligheten låtit oss glimta till som medvetanden, genom vilka det kosmiska stoffet kan betrakta sig självt och grubbla över sitt eget väsen. Vi bör kunna uppleva vår hemplanets som en plats av svindlande men ömtålig skönhet, som det är en kosmisk förmån att leva på och borde vara en kosmisk uppgift att bevara som ett hemvist för livet.

Det är hit mina lekmanafunderingar fört mig. Jag tror att en djupgående ändring i hela vår livshållning är nödvändig för att vi åter och självklart ska komma att leva på jordens villkor. Någonstans i gränsskiktet mellan undran och aning finns en förnimmelse av att vi kanske står på tröskeln till en tankerevolution, till sina verkningar mer genomgripande än någon tidigare i människans korta historia.

Om det är så, att vi nu nått det stadium att vi måste ta ansvaret för vår fortsatta evolution, måste man kunna kräva att vetenskapsmännen träder fram och redovisar risker och möjligheter i varje ny upptäckt, som vidgar våra möjligheter att manipulera med naturen. Naturligtvis kan vetenskapsmännen inte alltid överblicka vilket bruk och missbruk teknologi och politik kan komma att göra av deras uppdaganden och teorier. Men vetenskapsmännen kan å andra sidan inte söka ett alibi i tesen att deras uppgift är att forska och att de inte kan ta något ansvar för hur andra hanterar deras rön. En sådan ansvarsfrihet ges inte längre. Vetenskapsmännen kan inte nöja sig med att tala om för oss vad som kan göras, de måste också tala om vad som bör göras eller underlåtas och varför något bör göras eller underlåtas.

Detta måste innebära att det egna arbetet ställs in i vidast möjliga sammanhang. Vi har ju oavlatligt ökat våra detaljkunskaper och vår specialisering. Men naturen är interaktion, inte separation. Vad vi nu behöver är syntetisering och universalisering. Kunskaper i sig själva är icke nog. Vi behöver få det samlade grepp över vår kunskapsmassa, som är vishetens signum.

I detta måste ingå en återförening av humansim och naturvetenskap- en humansim som inte utgår från den naturvetenskapliga världsbilden blir alltför syrefattig, medan en del av naturvetenskaperna är så dräktiga av risker att de måste styras av en humansim i djupaste mening. Kanske behöver vi helt enkelt en ny övergripande vetenskap. Liksom den filosofi, som steg fram ur det sokratiska skedets brytningar, kom att betraktas som vetenskaperna vetenskap, behöver vi kanske i vårt eget skede ge plats för ekosofin.

Den oro och de känslor av hemlöshet, som ger sin signatur åt tiden, beror väl på att inom oss ursprungliga krafter fortsätter att verka, som vi förrådde då vi utformade en artificiell miljö. Vi behöver inom de nya dimensioner, vårt sökande öppnat för oss, i livshållning och livsföring återfinna något av den samstämmighet med naturens skapande krafter som människor vi kallar primitiva instinktivt kände och översatte i animistiska föreställningar.

Endast i hörsamhet mot naturens lagar kan människan finna sin identitet och därmed förverkliga sig själv.

Vi måste framåt- men på gamla vägar.